

Eurozine News Item

Europos Rytų ir Vakarų istorijos apžvelgtos Vilniuje

Europos kultūros žurnalų 22–asis susitikimas Vilniuje buvo sėkmingas ir plačiai nuskambėjęs įvykis, kuriame dalyvavo per aštuoniasdešimt kultūros žurnalų atstovų nuo Islandijos iki Bosnijos, nuo Airijos iki Baltarusijos, Lietuvos sostinėje aptarusių "Europos istorijas". Iš tokių renginių dalyvių nedažnai tenka išgirsti, kad tai, kas vyko, priverė juos permąstyti savo požiūrius, tačiau būtent taip, pasak kai kurių dalyvių, atsitiko šių metų susitikime, — jie turėjo omenyje Timothy'o Snyderio išties originalų pagrindinį pranešimą, kuris gali sukelti revoliuciją Europos karo ir pokario istorijos suvokime. Kasmetiniai *Eurozine* tinklo susitikimai visuomet esti draugiški ir stimuliuojantys, tačiau vilniškis renginys buvo išskirtinis tiek pranešimų lygiu, tiek šeiminkų svetingumu, tiek renginio atmosfera.

Savo įžanginėje kalboje prezidentūroje, kadenciją baigiantis Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus priminė auditorijai, kad Rytų europiečiams 1945 metų gegužės 8-oji primena ne vien nacistinės Vokietijos sutriuškinimą: "Kalbamės istorinę dieną — gegužės aštuntąją, Europai primenančią Antrojo pasaulinio karo pabaigą ir grįžimą kurti civilizuoto ir kultūringo gyvenimo. Deja, ši data kartu yra ir suskaldytos, prievarta padalytos Europos simbolis. Istorinė 1945–ųjų gegužės aštuntoji Lietuvai, kaip ir daugeliui Rytų Europos valstybių, reiškė ne pergalę prieš prievartą ir smurtą, o tik smurtautojo pasikeitimą. Tuo pačiu laiku istorija Lietuvai buvo dar kartą paversta politikos ir ideologijos tarnaitė, dangstančia neteisybę ir nusikaltimus, iškreipiančia faktus, šmeižiančia pavergtų kraštų laisvę ir jos gynėjus. Šiandieną, praėjus daugiau nei šešioms dešimtims metų, akivaizdu, kad pergalė, neturinti tiesos ir moralės pamato, — jokia pergalė, o istorija, paremta klastotėmis, — jokia istorija."

Eurozine vyriausiasis redaktorius Carlas Henrikas Fredrikssonas palietė kitą kontroversišką stygą, atkreipdamas dėmesį, kad salėje trūksta Turkijos žurnalo Varlik atstovų, kurių prašymas duoti Lietuvos vizą susidūrė su neįveikiamu raudonos juostos barjeru. Šis incidentas, teigė Fredrikssonas, verčia kelti klausimą, ar, praėjus dviem dešimtims metų po komunizmo žlugimo, valstybių požiūriuose įvyko koks nors poslinkis dėl esminių žmogaus laisvių.

Vieno iš šio forumo organizatorių, *Eurozine* partnerio — *Kultūros barų* žurnalo atstovas Almantas Samalavičius pabrėžė, kad Vilnius yra ypač tinkama vieta pokalbiams apie Europos istorijas, nes daugelis šimtmečių jame kryžiuosį įvairių kultūrų, įvairių etninių bendruomenių keliai. Daugiatautės LDK tradicijos — puikus kontekstas vertinti sudėtingiems XX a. istoriniams kataklizmams.

VEKS direktorius Rolandas Kvietkauskas pasidžiaugė, kad Europos kultūros žurnalų susitikimas vyksta būtent Vilniuje — šių metų Europos kultūros sostinėje.

Po to žodis buvo suteiktas Antoninui J. Liehmui, *Lettre Internationale* tinklo steigė jui, buvusiam Čekoslovakijos literatūros žurnalo *Literarni noviny* redaktoriui. Prelegentas kalbėjo apie didelę jantį atotrūkį tarp to, ką jis pavadino "iš lavinta kultūra", ir "masinės kultūros". Pirmoji niekada nepajėgė iš laikyti savęs komerciniu požiūriu ir dar mažiau vilčių, kad pajėgs tai padaryti ateityje. Priklausomybė nuo finansavimo šaltinių, Liehmo teigimu, negatyvi tuo, kad kultūra verčiama tarnauti jos rėmėjų tuščiagarbiš kumui ir savimeilei. Iš šūkis jaunajai kultūros kūrėjų kartai, — sakė aš tuoniasdešimt penkerių metų amžiaus leidybos legenda, — yra būtinybė sukurti tarptautinę organizaciją, kuri aprėptų visas meninės veiklos sritis, nuo muzikos, teatro iki leidybos. "Kai šis milžinas pabrils, — pabrėžė jis, — politikams teks įsiklausyti."

Vėliau konferencija persikėlė į Vilniaus universiteto, įkurto 1579 m. ir istoriškai vienos svarbiausių Rytų Europos aukštojo mokslo įstaigų, Teatro salę. Jeilio istorikas Timothy's Snyderis šies tadienio rytą pradėjo pagrindiniu pranešimu, kuris paremtas vienu jo netrukus pasirodysiančios knygos "Krauju aplaistyta žemė" skyriumi. Konferencijos dalyviai, žinantys Snyderio pirmeivišką veiklą, jau iš anksto tikėjosi ko nors įdomaus ir išgirdo tai, ką galima laikyti visiškai nauja XX a. Europos masinių žudynių interpretacija, kvestionuojančia nusistovėjusį istorinį konsensusą. Snyderis teigė, kad redukuoti dualistinę karą ir pokario Europos atmintį iki "Osvencimo" ir "Gulago" reiškia iškreipti dviejų istorinių patirčių geografiją. Holokausto simbolis — Osvencimas — nuslepia tai, kad didžioji dalis Rytų Europos žydų buvo nužudyti ne dujų kameroje, o sušaudyti ir numarinti badu. Taip pat pamiršta, kad žydų holokaustas buvo dalis nacių plano kolonizuoti Rytų Europą slavų ir žydų gyventojų sąskaita.

"Osvencimas" perkelia nacių sukeltų kančių patirtį "pernelyg toli į Vakarus", o "Gulagas" sovietinio režimo nusikaltimus perkelia "pernelyg toli į Rytus". Būtent nacionalinėms mažumoms, kurios buvo apkaltintos "buržuazinių nacionalistų" maištu Sovietų Sąjungos viduje, teko pakelti didžiąją stalininių represijų našatą. Skirtingai nuo nacių koncentracijos stovyklų mirtininkų, Sibiro lagerių kaliniai (bent dalis jų) vis dėlto sugrįžo atgal. Pertvarkant istorinį požiūrį, teigė Snyderis, ateina laikas suprasti, kad Gulagas buvo toks pat žiaurus, koks mūsų manymu, buvo holokaustas, tačiau pastarasis — dar žiauresnis. Be to, naujam skirstymui į aukas ir budelius kliudo tai, kad abu režimai apskaičiuotai iškreipė šias sąvokas arba priversdami prieš o belaisvius atlikti kruviną darbą už juos (naciai), arba valydamis savo gretas (sovietai).

Istoriškai iš Peterburgo universiteto Dina Čiapajeva pritarė Snyderio požiūriui, kad Rusijos atminties politikoje išvirtinę Didžiojo Tėvynės karo mitai, tačiau nesutiko, kad Gulagas neatstovauja tikrajai sovietinei patirčiai. Pasak jos, Rusijos visuomenę iki šiol apibūdina "zona" su savo kriminaline hierarchija.

Filosofas ir politologas Leonidas Donskis iš Kauno Vytauto Didžiojo universiteto, reaguodamas į nacių ir sovietų režimų palyginimą, pabrėžė, kad nacionalsocializmo ideologija buvo iracionali, o komunistinė sistema sukurta remiantis racionaliu utopiniu principu, numatančiu ir jos piliečių gerovę. Šis skirtis lėmė ir skirtingą dviejų totalitarinių režimų vertinimą.

Antroje konferencijos dalyje, pavadintoje "1989—ųjų dilema", buvęs Rytų Vokietijos disidentas, o dabar Vokietijos federalinio pilietinio ugdymo biuro

Multimedijos departamento direktorius Torstenas Schillingas priminė, kaip greitai jo kolegos Vakaruose nustojo domėtis VDR praeitimi. Jie manė, kad nugriovus Berlyno sieną buvo susitvarkyta ir su praeitimi, todėl laikas judėti į priekį. Schillingas pabrėžė, kaip svarbu užtikrinti, kad diktatūros traumų atminimas iš liktų visuomenės sąmonėje. Kai vieš umai atveriami *Stasi* archyvai, pasak jo, būtina įtraukti kiek įmanoma daugiau žmonių, užuot "atvėrimo" procesą patikė jus iš imtinai profesionalių istorikų kompetencijai.

Kalbėdamas apie čekų ir slovakų patirtį po 1989–ųjų žurnalistas, buvęs Slovakijos laikraščio SME, dabar čekų žurnalo *Respekt* redaktorius Martinas M. Simecka užsiminė apie itin pragmatiską reformų, pradėtų Rytų Europoje po komunizmo žlugimo, pobūdį, konformistinę jų prigimtį [žemiau pateikiame visą jo pasisakymą — red.].

Rumunija dažnai apibūdinama kaip viena iš tų postkomunistinių šalių, kuriose abejingumas arba apatija komunistinei praeičiai yra bene labiausiai išreikšta. Kodėl taip yra, padėjo suprasti *Dilema Veche* redaktorius Mircea Vasilescu: "Nacionalinė *Securitate* archyvų tyrimo taryba buvo įkurta 1999 m. ir iš kart susidūrė su esmine kliūtimi, kuria tapo jos statuto punktas (kurį, kaip paaiškėjo, įtėpė senatorius, vėliau demaskuotas kaip slaptas *Securitate* bendradarbis), apibrėžiantis, kas yra "politinė policija". Taigi taryba galėjo atskleisti tik tuos bendradarbiavimo su komunistų slaptosiomis tarnybomis atvejus, kurie buvo susiję su "politine policija", bet šūkš tu neliesti tų, kurie bendradarbiavo, esą "gindami nacionalinį interesą". Turime reikalą su metaforų karalija: iš įvairių bendradarbiavimo su *Securitate* formų tikrai labai sunku išskirti "politines". [...] 2003 metais Rumunijos premjeras Adrianas Nastase arogantiškai paskelbė, kad žmonės labiau domisi ateitimi, o ne tuo, ką gali pateikti tyrinėtojai, "atkakliai laižantys archyvus". Šiandien Rumunijos visuomenė tarsi patvirtina, kad jis teisus. Neturime tinkamų įstatymų, kurie padėtų pagaliau susitvarkyti su nesena praeitimi, todėl kasdien susiduriame su įžūlia buvusių *Securitate* pareigūnų arba partijos aktyvistų, dabar tapusių kapitalistais ir demokratijos advokatais, arogancija. Į visus klausimus jie atsako, esą ir dabar daro tai, ką darė visada, t.y. "gina nacionalinį interesą". Prelegentas pateikė ne vieną tokio "gynimo" praeityje ir dabar pavyzdį.

Šeštadienio popietę vienu metu vyko du seminarai. Vienam iš jų, pavadintam "Estetika po 1989–ųjų", pirmininkavo Wojciechas Przybylskis (*Res Publica Nowa*, Lenkija) ir su kolegomis Walteriu Famleriu (*Wespennest*, Austrija), Mareku Seckaru (*Host*, Čekija) ir Samueliu Abrahamu (*Kritika & Kontext*, Slovakija) aptarė kultūros žurnalų būklę Vidurio ir Rytų Europoje dabartinėmis sąlygomis. Antrame seminare Irina Ščerbakova, atstovaujanti Rusijos nevyriausybinei organizacijai "Memorial", kalbėjo apie šios asociacijos pastangas pakeisti požiūrį į istoriją, nes oficiali Rusijos istorijos versija nepateikia jokių alternatyvų neosovietiniam Didžiojo Tėvynės karo mitui. Putino ideologijos užhipnotizuotai jaunajai kartai ašuntų ir devintojo dešimtmečių disidentų kalba darosi vis svetimesnė. Dabartinis režimas Rusijoje, pasak Ščerbakovos, yra daugiau negu Stalino režimo nostalgija — greičiau jo tąša.

Pradėdama sekmadienio seminarą "Žydų gyvenimas ir mintis Rytų Europoje" Jeilio istorikė Marci Shore aptarė vieną iš žydų politikos Europoje XX a. pirmojoje pusėje aspektų. Anuo metu vyravo konfliktas tarp socialistų, proizraelietiš kų sionistų, prieš asimiliaciją pasisakančio Bundo ir sovietinio bolševizmo. Tai turėjo įtakos Rytų Europos žydų likimui. Konfliktai, sukelti šių priešpriešų, tęsiasi ir šiandien: Izraelio persikėlėlių palikuonys ir tie, kurie išvengė nacių, niekina Europos žydus už tai, kad šie liko "persekiotojų

žemėje".

Teatrologė Irena Veisaitė, iš kili etninio ir nacionalinio susitaikymo šalininkė, papasakojo, kaip ją, dar vaiką, lietuviai iš gelbėjo nuo nacių. Kolektyvinėje lietuvių atmintyje, tęsė ji, holokaustas susietas su sovietinėmis represijomis. Tiek lietuviai, tiek žydai, įsikibę mitų ir stereotipų, užuot paisę istorinių faktų, nepajėgė normaliai bendrauti tarpusavyje. Tačiau jaunesnė istorikų, mokytojų ir žurnalistų karta dalyvauja niuansuotos žydų istorijos Lietuvoje kūrime — smerkia antisemitizmo pasireiškimus, atmeta požiūrį į lietuvius kaip nacių "pakalikus".

"Nužudyti daugybę žmonių užtenka keleto, tačiau reikia daugelio, kad iš gelbėtų vieną žmogų", — itin taikliai pabrėžė Veisaitė.

Rusijos ir D. Britanijos romanistas Zinovijus Zinikas pristatė save kaip sekuliarizuotą Rusijos žydą, kuris tapo "žydu" tik emigravęs į Izraelį aštuntajame dešimtmetyje ir iš mokęs hebrajų kalbą. Zinikas pasakojo, kaip *unheimliche* patirtis Berlyne jam padėjo išsiaiškinti dvigubą Maskvoje gimusio savo senelio tapatybę — dirbdamas Lietuvoje gydytoju, šis rašė raportus NKVD. Taip Zinikas baigė savo meditaciją apie "įgytą tapatumą", teigdamas, kad jis svarbus XX a. žydų patirčiai.

Po diskusijų buvo parodytas Lietuvos ir Vokietijos gamybos meninis filmas "Getas", pasakojantis apie Vilniaus geto istoriją, jo teatro trupę ir dviprasmišką geto policijos vado Jacobo Genso heroizmą.

Published 2009-07-13

Original in English

Contribution by Kultūros barai

First published in Kultūros barai 6/2009

(c) Kultūros barai

(c) Eurozine